

Вељко ТУРАЊАНИН*

Правни факултет
Универзитет у Крагујевцу

УДК 343.851:343.62
DOI: 10.5937/adpn2404043T

Оригинални научни рад

ПОТЕНЦИЈАЛНИ ПРАВЦИ ИЗМЕНЕ ЗАКОНА О БЕСПЛАТНОЈ ПРАВНОЈ ПОМОЋИ ПРЕМА ГРЕВИО ИЗВЕШТАЈИМА

Сажетак

Право на бесплатну правну помоћ представља важан сегмент права на правично суђење, гарантовано бројним међународним документима. Последњих година нарочиту пажњу привлаче захтеви Истанбулске конвенције оваплоћени кроз ГРЕВИО извештаје за државе потписнице ове конвенције. Стога аутор у раду, након уводних разматрања о бесплатној правној помоћи, укратко објашњава међународне акте којима је предвиђено право на бесплатну правну помоћ, након чега анализира ставове Групе експерата за акцију против насиља над женама и насиља у породици изражене кроз извештаје о примени Истанбулске конвенције. У закључним разматрањима аутор сумира запажања и даје предлоге и препоруке у ком правцу би Закон о бесплатној правној помоћи Републике Србије могао да се мења.

Кључне речи: бесплатна правна помоћ, ГРЕВИО, насиље над женама, специјализација

* Аутор је ванредни професор на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу. Електронска адреса аутора: turanjaninveljko@gmail.com; vturanjanin@jura.kg.ac.rs. ORCID број: <https://orcid.org/0000-0001-9029-0037>. Рад је написан у оквиру пројекта *EU Criminal Law* број 101176650 – *ECL*, који се финансира из средстава Европске уније у оквиру *Erasmus-JMO* програма.

1. УВОД

Приступ бесплатној правној помоћи је кључна компонента правичног правосудног система, осигуравајући да сви појединци – без обзира на њихова финансијска средства – могу тражити и добити правно заступање, остварити своја права и заштитити своје интересе у правним поступцима. У суштини, право на правично суђење осликава препознатљиву карактеристику сваког међународног нормативног инструмента којим се штите људска права (Summers 2007, 97). Један од аспеката овог права јесте и право на бесплатну правну помоћ. Приступ правној помоћи представља веома важан сегмент права на правично суђење према члану 6. Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода и члану 47. Повеље Европске уније о основним правима.

За економски угрожене групе, маргинализовано становништво и жртве родно заснованог насиља, приступ правној помоћи може бити одлучујући фактор између правде и маргинализације. Бесплатна правна помоћ је посебно неопходна за особе које су преживеле насиље, јер их оснажује да се крећу у сложеним правним процесима, обезбеде заштиту и траже правду, често суочени са значајним друштвеним, економским и емоционалним изазовима. Уважавајући то, бројни међународни правни инструменти и конвенције истичу право на бесплатну правну помоћ као темељ заштите људских права, социјалне правде и владавине права.

Право на бесплатну правну помоћ се обично сматра у оквиру права на приступ правди (Storskrubb & Ziller 2007, 323). Програм Уједињених нација за развој (УНДП) дефинише приступ правди као способност људи да траже и добију правни лек путем формалних или неформалних институција у складу са стандардима људских права (UNDP 2005). Државе данас пружају различите системе приступа правди и правној помоћи широм света (Svensson & Gallo 2022; Kunst et al. 2022; de Avila 2002). Као што се у литератури сугерише, у просперитетним државама, главни актери у приступу правди су владе и општинске службе бесплатне правне помоћи (Murayama 2009, 180). Владе пружају бесплатну правну помоћ у кривичним и грађанским стварима како би осигурале да њихови грађани који немају довољно средстава имају приступ правди. У случајевима када правна помоћ недостаје, адвокати волонтери и међународне адвокатске фирме пружају бесплатну правну помоћ *pro bono* (Kahale 2021, 19; Rhode 2004, 145; Daniels & Martin 2009).

Пружање бесплатне правне помоћи у већини земаља, посебно у сиромашнијим, није једноставно. Понекад тржишни услови такође диктирају доступност правне помоћи (Sandefur 2007, 85). Међутим, због тога је напредак дигиталних технологија веома важан у овој области. У времену у којем живимо, технолошке иновације могу значајно повећати доступност бесплатне правне помоћи (Wiik 2021, 218). Припадници маргинализованих група имају посебан проблем у контексту приступа правди у свакој земљи. Према Шиту (Shitt 2015) и Лонгеу (Longe 2021), где грађани, посебно маргинализоване групе, систем виде као застрашујући или страни, нема приступа правди.

У последњих десет година, с једне стране, објављено је више научних радова на тему пружања бесплатне правне помоћи у Србији. Аутори се суштински фокусирају на међународне изворе који регулишу право на бесплатну правну помоћ на основу ставова Европског суда за људска права и Закона о бесплатној правној помоћи (ЗБПП); међутим, изузетно је ограничен број емпиријских радова о овом облику пружања правне помоћи (Турањанин и Чановић 2022; Радојевић 2018; Радојевић 2020; Станковић 2020; Станковић 2018; Mileusnić 2020). У истом периоду рађене су различите студије о пружању бесплатне правне помоћи у Србији, како пре тако и после доношења ЗБПП-а. Препоруке су дате у старијој анализи *YUCOM-a* (YUCOM 2013). *YUCOM* је у недавној студији успео да представи прве резултате примене ЗБПП-а жртвама родно заснованог насиља (Vasić и Filipović 2021). Затим, према Извештају Покрајинског омбудсмана из 2013. године, механизми пружања бесплатне правне помоћи након примене Закона о бесплатној правној помоћи имали су низ недостатака. Бесплатна правна помоћ је пружена у малом броју општинских јединица, а у већини случајева свела се на најједноставнији облик – давање правних савета. Међутим, и овако минимална правна помоћ и даље је била недоступна многим грађанима (Pokrajinski ombudsman 2013). Конкретно, у разговорима са интерно расељеним лицима потврђени су проблеми који се односе на недовољну инклузивност ЗБПП-а и неуспех да се у центар политике ставе потребе најугроженијих грађана како би се систем „изравнао“ у односу на те потребе угрожених лица. Они су такође обрађени у студијама случаја представљеним у овој публикацији (Inicijativa 2020).

Међутим, примена и делотворност система бесплатне правне помоћи увелико варира од земље до земље, под утицајем разлика у националним законодавствима, расположивим ресурсима и нивоима посвећености очувању ових права. Стога ћемо у раду укратко приказати

пејзаж бесплатне правне помоћи кроз свеобухватну анализу ГРЕВИО препорука, са посебним фокусом на Републику Србију. Испитујући шири оквир постављен међународним инструментима и регионалним стандардима, имамо за циљ да истакнемо најбоље праксе и критичне области за побољшање. Истовремено, кроз детаљну анализу постојећег правног оквира Србије, проценићемо у којој мери је српско законодавство усклађено са овим међународним стандардима и задовољава потребе најугроженије популације. Коначно, пружићемо препоруке за политике за унапређење оквира бесплатне правне помоћи у Србији, наглашавајући важност приступачне, висококвалитетне услуге правне помоћи за све, посебно за жртве родно заснованог насиља. Препоруке имају за циљ да ојачају правни оквир Србије, да га ближе ускладе са међународним стандардима и да обезбеде да услуге правне помоћи буду доступне, свеобухватне и адекватно финансиране.

2. ПРАВО НА БЕСПЛАТНУ ПРАВНУ ПОМОЋ У МЕЂУНАРОДНИМ ПРАВНИМ АКТИМА

Неколико међународних правних инструмената регулише право на бесплатну правну помоћ, са циљем да се обезбеди приступ правди и једнак третман пред законом, посебно за угрожене појединце и оне који не могу да приуште правно заступање. На првом месту, право на бесплатну правну помоћ регулисано је Универзалном декларацијом о људским правима. Прво, чланом 7 – гарантује се једнакост пред законом и право на једнаку заштиту без дискриминације. Потом, чланом 10. се обезбеђује право на правичну и јавну расправу пред независним и непристрасним судом. Иако Универзална декларација о људским правима не помиње експлицитно бесплатну правну помоћ, она успоставља основу за приступ правди и правичном суђењу, што инхерентно укључује правну помоћ када је то неопходно.

Други међународноправни инструмент на овом пољу је Међународни пакт о грађанским и политичким правима. Члан 14. гарантује право на правично суђење и посебно помиње правну помоћ. Наиме, члан 14, став 3, тачка (д) је прописано да приликом одлучивања о кривичним пријавама, свако има право да буде обавештен о оптужбама, да има довољно времена да припреми одбрану и да добије правну помоћ. Ако лице нема довољно средстава, има право на бесплатну правну помоћ. Међународни пакт о грађанским и политичким правима је обавезујући уговор за своје потписнице и директно регулише пружање бесплатне правне помоћи у кривичном поступку.

На трећем месту анализираћемо укратко Европску конвенцију о људским правима. Чланом 6. Конвенције је прописано:

1. Приликом утврђивања грађанских права и обавеза и основаности било какве кривичне оптужбе против њега, свако има право на правично суђење и јавну расправу у разумном року пред независним и непристрасним, законом утврђеним судом. Пресуда се изриче јавно, али се новинари и јавност могу искључити с читавог или једног дела суђења у интересу морала, јавног реда или националне сигурности у демократском друштву, када то налажу интереси малолетника или заштите приватног живота страна у спору, или када то суд сматра изричито неопходним зато што би у посебним околностима публицитет могао нанети штету интересима правде.
2. Свако ко је оптужен за кривично дело сматра се невиним док се његова кривица по закону не докаже.
3. Свако ко је оптужен за кривично дело има следећа минимална права:
 - а) да одмах, на језику који разуме, буде подробно обавештен о природи и разлогу оптужбе против њега;
 - б) да му се осигурају време и услови неопходни за припремање одбране;
 - ц) да се брани сам или уз помоћ браниоца кога сам изабере или да, уколико не располаже средствима да плати браниоца, да га добије бесплатно, када то налажу интереси правде;
 - д) да сам испитује или захтева испитивање сведока оптужбе и да се присуство и саслушање сведока одбране одобри под условима који важе и за сведока оптужбе;
 - е) да користи бесплатну помоћ тумача уколико не разуме или не говори језик који се користи на суду.

Право на правну помоћ осигурава делотворан приступ правосуђу за лица која не располажу са довољно финансијских средстава за подмиривање трошкова судских поступака (Savet Evrope 2016, 58). Као што произилази из наведеног, прави се разлика између правне помоћи у некривичним и кривичним предметима, будући да се примењују различита правила. Додела бесплатне правне помоћи у кривичним поступцима подлеже финансијском тесту и тесту интереса правде. Када је у питању финансијски тест, појединци морају да докажу да не

поседују довољно средстава да плате правну помоћ, при чему не постоји дефиниција „довољних средстава“, а окривљени терет доказивања недостатка средстава. Да би се утврдило да ли интереси правде захтевају пружање правне помоћи, неопходно је узети у обзир три чиниоца: озбиљност кривичног дела и тежину могуће казне, сложеност предмета и личну и социјалну ситуацију окривљеног. Приликом одлучивања, Суд треба да размотри сва три чиниоца, али они при том не чине целину, већ било који од њих може да оправда додељивање правне помоћи.¹ Република Србија је донела Закон о бесплатној правној помоћи, којим су решена нека, али не и сва питања у погледу пружања ове врсте правне помоћи, а истовремено, функционисање овог законског текста у пракси указује на поједине проблеме, који су изискивали спровођење емпиријског истраживања.²

Дакле, прво, чланом 6, став 1 гарантује се право на правично суђење у грађанским и кривичним стварима. Друго, члан 6, став 3, тачка (ц) посебно помиње право појединаца да се сами бране или да им се додели правна помоћ када је не могу приуштити, ако то захтевају интереси правде. Европски суд за људска права је тумачио члан 6. тако да укључује не само право на адвоката у кривичним предметима, већ, у неким случајевима, и у грађанским стварима, посебно када су основна права у питању. Члан 6 представља данас један од чланова

¹ Пресуде у којима је Суд постављао стандарде права на бесплатну правну помоћ, између осталих, су: *Airey v. Ireland*, App. No. 6289/73, October 09, 1979; *Alimena v. Italy*, App. No. 11910/85, January 24, 1991; *Artico v. Italy*, App. No. 6694/74, July 13, 1980; *Benham v. the United Kingdom*, App. No. 19380/92, June 10, 1996; *Boner v. the United Kingdom*, App. No. 18711/91, October 28, 1994; *Caresana v. the United Kingdom*, App. No. 31541/96, August 29, 2000; *Croissant v. Germany*, App. No. 13611/88, September 25, 1992; *Czekalla v. Portugal*, App. No. 38830/97, October 10, 2002; *Dvorski v. Croatia*, App. No. 25703/11, September 20, 2015; *Goddi v. Italy*, App. No. 8966/80, April 09, 1984; *Granger v. the United Kingdom*, App. No. 11932/86, March 28, 1990; *Maxwell v. the United Kingdom*, App. No. 18949/91, October 28, 1994; *Mikhaylova v. Russia*, App. No. 46998/08, November 19, 2015; *Monnell and Morris v. the United Kingdom*, App. No. 9562/81 and 9818/82, March 02, 1987; *Lagerblom v. Sweden*, App. No. 26891/95, January 14, 2003; *Pakelli v. Germany*, App. No. 8398/78, April 25, 1983; *Perks and Others v. the United Kingdom*, App. Nos. 25277/94, 25279/94, 25280/94, 25282/94, 25285/94, 28048/95, 28192/95 and 28456/95, October 12, 1999; *Pham Hoang v. France*, App. No. 13191/87, September 25, 1992; *Quaranta v. Switzerland*, App. No. 12744/87, May 24, 1991; *R. D. v. Poland*, App. Nos. 29692/96 and 34612/97, December 18, 2001; *Shekhov v. Russia*, App. No. 12440/04, June 19, 2014; *Tsonyo Tsonev v. Bulgaria (No. 2)*, App. No. 2376/03, January 14, 2010; *Tsonev v. Bulgaria (No. 3)*, App. No. 21124/04, October 16, 2012; *Twalib v. Greece*, App. No. 24294/94, June 09, 1998; *Volkov and Adamskiy v. Russia*, App. Nos. 7614/09 and 30863/10, March 26, 2015; *Zdravko Stanev v. Bulgaria*, App. No. 32238/04, November 06, 2012.

² Важно је нагласити да су предложене измене Законика о кривичном поступку у духу побољшања положаја оштећеног, али и окривљеног, у смислу права на бесплатну правну помоћ.

на чију се повреду подносиоци представки највише позивају у својим поднесцима, што се најчешће објашњава обимом одредаба овог члана, које се протежу на гарантовање правичног суђења и у грађанским и у кривичним поступцима (Mowbray 2004, 97). Састоји се од три става, при чему се први састоји од серије општих принципа применљивих на две основне категорије модерних суђења данашњице, тј. грађанска и управна с једне стране, те кривична с друге стране, док се преостала два става односе на кривичне поступке, где је у другом ставу прописана претпоставка невиности, а у трећем низ минималних гаранција које треба применити у кривичном поступку (Schabas 2015, 270–271). О бесплатној правној помоћи се у литератури може говорити и у склопу позитивних обавеза, које се такође развијају у судској пракси Европског суда за људска права (Mowbray 2004; Schabas 2015; Summers 2007; Lavrýsen 2020; Stoyanova 2020; Xenos 2012; Lavrýsen 2018).

Чланом 47. Повеље Европске уније о људским правима гарантује се право на ефикасан правни лек и правично суђење. У њему се посебно наводи да ће се правна помоћ пружити онима који немају довољно средстава, уколико је таква помоћ неопходна да би се обезбедио ефикасан приступ правди. Наиме, Повеља ЕУ даље јача концепт правне помоћи тако што га повезује директно са приступом правди.

Принципи и смернице Уједињених нација о приступу правној помоћи у системима кривичног правосуђа (2012) су усвојени од стране Генералне скупштине УН, те принципи постављају међународне стандарде за правну помоћ у системима кривичног правосуђа. Наглашавају пружање бесплатне правне помоћи сиромашним појединцима, посебно рањивим групама као што су жене, деца, избеглице и мањине, и наглашавају одговорност државе да финансира и обезбеди делотворне системе правне помоћи.

Конвенција о правима детета, чланом 37, тачка (д) гарантује право деце лишене слободе да имају брз приступ правној помоћи, која треба да укључује бесплатну правну помоћ када је то неопходно. Ова одредба наглашава значај правне помоћи малолетницима у кривичном поступку и другим правним стварима.

Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена (Општом препоруком бр. 33 из 2015. године) бави се приступом жена правди и наглашава важност пружања бесплатне правне помоћи женама, посебно у случајевима родно заснованог насиља и дискриминације. Ово тумачење укључује правну помоћ као саставни део обезбеђивања једнаког приступа женама правосудним системима широм света.

Истанбулска конвенција (Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици) захтева од држава чланица да жртвама насиља над женама обезбеде приступ бесплатној правној помоћи када је то неопходно (члан 57). Ова одредба има за циљ да осигура да жртве насиља у породици и родно заснованог насиља не буду искључене из правде због финансијских препрека.

Међународна конвенција о заштити права свих радника миграната и чланова њихових породица, кроз члан 18, став 3, тачка (д) пружа радницима мигрантима право на правну помоћ, укључујући бесплатну правну помоћ ако не могу приуштити адвоката, посебно у кривичном поступку.

Поред Европске конвенције о људским правима, још два међународна акта која предвиђају право на бесплатну правну помоћ су Афричка повеља о људским правима и правима народа и Америчка конвенција о људским правима. Прво, Афричка повеља о људским правима и правима народа гарантује право на одбрану, укључујући право на одбрану од стране браниоца по сопственом избору, што се тумачи као да обухвата бесплатну правну помоћ тамо где је то неопходно (члан 7, став 1, тачка ц). Друго, чланом 8, став 2, тачка (е) Америчке конвенције о људским правима предвиђа се право на правно заступање онима који се суочавају са кривичним пријавама, а ако оптужени не може да приушти адвоката, држава га мора обезбедити. Ова одредба осигурава приступ правној помоћи за сиромашне у систему кривичног правосуђа. Интерамерички суд за људска права је протумачио право на бесплатну правну помоћ према Америчкој конвенцији о људским правима као неопходно за заштиту права на правични поступак и правично суђење, посебно за угрожене групе.

На крају, Женевске конвенције и додатни протоколи гарантују одређену заштиту за појединце у оружаним сукобима, укључујући право на правично суђење, што имплицитно укључује правну помоћ за оне којима је потребна (заједнички члан 3), док и Протокол I (члан 75) даље разрађује права на правично суђење за појединце погођене оружаним сукобом, укључујући приступ правној помоћ.

Смернице Комитета министара Савета Европе о ефикасности и ефективности шема правне помоћи у грађанским и управним стварима имају за циљ да обезбеде генеричка решења која могу учинити националне шеме правне помоћи у областима грађанског и управног права ефикаснијим и делотворнијим, без промене њиховог укупног организационог оквира.

3. ПРАВО НА БЕСПЛАТНУ ПРАВНУ ПОМОЋ ПРЕМА ИСТАНБУЛСКОЈ КОНВЕНЦИЈИ

Као што је наведено, Истанбулска конвенција се бави правом на бесплатну правну помоћ у члану 57, који се фокусира на правну помоћ жртвама родно заснованог насиља. Кроз одредбу наведеног члана јасно се назире да на првом месту Конвенција налаже државама члааницама да предузму неопходне законодавне или друге мере како би жртвама пружиле адекватну правну помоћ, а што се посебно односи на бесплатну правну помоћ када је то потребно. У погледу критеријума, одредба је осмишљена да осигура да се жртвама насиља, посебно женама које су финансијски неспособне да приуште правно заступање, обезбеди бесплатна правна помоћ ради заштите њихових права током судског поступка. Циљ је осигурати да жртве имају ефикасан приступ правним процесима, што укључује пружање правних савета и заступање. Ово осигурава да жртве не остану без подршке у кретању сложеним правним системима, као што су случајеви који се односе на насиље у породици, сексуално насиље, психолошко и економско насиље, као и прогањање.

Члан 57. признаје да се жртве насиља, посебно жене, могу суочити са финансијским и системским препрекама које им онемогућавају приступ правној заштити и правди. Правна помоћ обезбеђује да финансијска неспособност не блокира приступ жртвама правним лековима, укључујући налоге за заштиту и кривично гоњење. Истанбулска конвенција ставља нагласак на потребу да рањиве популације, као што су жртве насиља у породици, имају непосредан приступ правним услугама, посебно у ситуацијама када је њихова безбедност угрожена.

Имплементација бесплатне правне помоћи према Истанбулској конвенцији разликује се од држава потписница, у зависности од њихових националних правних система и финансијских критеријума подобности. ГРЕВИО (Група експерата за акцију против насиља над женама и насиља у породици) прати усклађеност са овим захтевом, а у својим извештајима земаља често препоручују побољшања свести, приступачности и обуке за стручњаке за правну помоћ који раде са жртвама родно заснованих насиља, о чему ће више речи, у односу на поједине државе, бити у даљем тексту. У пракси то значи да жртве треба информисати о свом праву на бесплатну правну помоћ, као и да правни стручњаци који пружају бесплатну правну помоћ треба да буду обучени за рад са случајевима насиља у породици и родно заснованог

насиља. Истовремено, ова одредба истиче право на ефективно правно заступање као кључни аспект приступа правди за жртве родно заснованог насиља. Обавезујући бесплатну правну помоћ, Конвенција јача потребу да правни системи буду одговорни и подржавају жртве насиља, посебно у ситуацијама у којима правна интервенција може бити кључна за њихову сигурност и добробит.

Будући да Конвенција (између осталих међународних правних аката) налаже успостављање система пружања бесплатне правне помоћи, прво ћемо анализирати постојеће начине регулисања бесплатне правне помоћи у појединим европским државама, након чега ћемо се посветити анализи ГРЕВИО извештаја у погледу истих држава, наглашавајући предности и недостатке, док ћемо посебну пажњу посветити законодавству Републике Србије.

4. ПРАВО НА БЕСПЛАТНУ ПРАВНУ ПОМОЋ И ГРЕВИО ИЗВЕШТАЈИ

ГРЕВИО је независно надзорно тело основано у складу са Конвенцијом Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици. Основни, тј. полазни, извештаји су детаљне процене које је припремио ГРЕВИО како би проценио колико добро држава примењује Истанбулску конвенцију. Ови извештаји пружају свеобухватан преглед националних мера, политика и пракси усмерених на борбу против насиља над женама и насиља у породици. Називају се „основни извештаји“ јер представљају прву процену усклађености неке земље са Конвенцијом након њене ратификације.

Основни извештаји имају за циљ да процене усаглашености, идентификују недостатке, промовишу одговорност и дају препоруке. Сваки извештај се фокусира на одређену земљу која је ратификовала Истанбулску конвенцију. Она испитује напредак те земље, изазове и могућности у борби против насиља над женама. Извештајима се анализира широк спектар тема, попут дефинисања насиља над женама и насиља у породици, доступности услуга жртвама, мера превенције и кампање подизања свести јавности, те обуци професионалаца. ГРЕВИО се ослања на више извора за припрему ових извештаја, као што су државни извештаји (владе су у обавези подносити детаљне извештаје у којима се објашњавају мере које су предузеле да би се ускладиле са Конвенцијом, извештаји из сенке, те посете на лицу места и интервјуи.

Типичан основни извештај укључује увод (позадина Истанбулске конвенције и процес праћења), преглед земље (опис контекста земље, укључујући њен правни и политички оквир), анализа кључних чланова Конвенције (мере превенције, услуге заштите и подршке жртвама, гоњење учинилаца, интегрисане политике за борбу против насиља), изазови и празнине (идентификација недостатака у усклађености) и препоруке (конкретне препоруке које се могу применити прилагођене контексту земље). Сматра се да се кључна важност извештаја огледа у промовисању политике усмерене на жртве (извештаји наглашавају права и потребе жртава, обезбеђујући да оне остану централне у националним стратегијама), представљају водич за реформе (и тиме усмеравају државе ка усаглашавању са Истанбулском конвенцијом), те у подизању свести и подстицању сарадње.

Већина полазних извештаја садржи коментаре у вези са бесплатном правном помоћи. Извештајем ГРЕВИО-а о Француској (Grevio: France 2019, 70) истиче се неколико кључних питања у вези са бесплатном правном помоћи и подршком женама жртвама насиља, укључујући недостатак довољне правне и институционалне подршке жртвама, посебно у погледу приступа бесплатној правној помоћи. Иако француски правни систем предвиђа правну помоћ, ГРЕВИО је истакао да је ова подршка често недовољна и неравномерно распоређена, посебно за жене у рањивим ситуацијама као што су жене мигранткиње или оне са инвалидитетом. Извештај предлаже побољшање приступа бесплатној правној помоћи како би се осигурало да све жене, посебно оне које се суочавају са вишеструким облицима дискриминације, добију адекватну подршку током судских поступака у вези са насиљем у породици и другим облицима родно заснованог насиља. Извештај позива на ревизију тренутне политике и наглашава важност специјализованих правних услуга, посебно у руралним и недовољно опскрбљеним подручјима. Штавише, наглашава се потреба за бољом обуком правних стручњака за решавање случајева насиља над женама, осигуравајући да бесплатна правна помоћ буде ефективно прилагођена потребама жртава. Ови налази указују на недостатак у доступности свеобухватне бесплатне правне помоћи за жене, што је у складу са ширим препорукама ГРЕВИО-а за побољшање подршке жртвама широм Европе.

У Извештају за Немачку ГРЕВИО наглашава да тражиоци азила могу добити правну помоћ, што им омогућава приступ адвокату који ће им пружити правне савете и пратити их на саслушањима. Међутим, чини се да многи тражиоци азила немају знања о томе како да

нађу одговарајућег специјалисту адвоката. Поред тога, тражиоци азила у великој мери зависе од локалне доступности таквих адвоката за овај облик правног савета, пошто је њихов радијус кретања озбиљно ограничен због њихове обавезе боравка. Језичка баријера такође стоји на путу правних савета, јер нема права на пратњу преводиоца. Штавише, хонорари које адвокатима плаћа држава за саветовање тражилаца азила су несразмерно ниске у поређењу са напорима који се улажу у припрему и присуство на саслушању за азил. Као резултат тога, ГРЕВИО је забринут да, у пракси, многи адвокати можда неће бити у могућности да понуде саветодавне услуге у складу са захтеваним стандардом, ако уопште могу (Grevio: Germany 2022, 90).

Потом, за Италију, ГРЕВИО у извештају подстиче италијанске власти да предузму неопходне мере како би осигурале да жене жртве свих облика насиља обухваћених Истанбулском конвенцијом имају приступ правној помоћи коју спонзорише држава и да услови за приступ таквој помоћи не представљају превелик терет за жртве и њиховог правног саветника (Grevio: Italy 2020, 77–78). У погледу Шпаније (Grevio: Spain 2020, 69), ГРЕВИО са забринутошћу примећује да квалитет и доступност бесплатне правне помоћи за жртве насиља од интимног партнера у великој мери варира, јер ова услуга зависи од надлежне администрације (Министарства правде или регионалне владе). Чини се да се често јављају питања око доступности дежурних адвоката, посебно у руралним подручјима, а жртве се одричу права на адвоката у почетној фази жалбе како би избегле дуго чекање, посебно када се јављају ноћу. ГРЕВИО стога у извештају снажно подстиче шпанске власти да обезбеде да жртве свих облика насиља обухваћених Истанбулском конвенцијом имају *de jure* и *de facto* приступ правној помоћи у раној фази поступка (у тренутку давања прве изјаве полицији или подношење жалбе).

У погледу законодавства Албаније, у првом евалуативном извештају, ГРЕВИО снажно подстиче власти да: а. издвајају одговарајућа, довољна и одржива средства за политике, програме и мере за спречавање и борбу против свих облика насиља над женама, како на централном тако и на општинском нивоу; б. осигурају, адекватним финансирањем, одрживу улогу невладиних организација за женска права које пружају услуге подршке жртвама било којег и свих облика насиља над женама и свим категоријама жртава, укључујући правну помоћ, на пример кроз дугорочне грантове засноване на транспарентним процедурама набавке, и да се уклоне непотребне бирократске препреке

у процесу аплицирања за финансирање (Grevio: Albania 2024, 14). У Андори, правну помоћ прве линије пружа специјалистичка Служба за подршку жртвама родно заснованог насиља у виду правног савета и упућивања релевантним службама. Жртвама мора бити омогућено да анонимно добију ове информације без потребе да се идентификују и/или докажу да се насиље догодило. Правна помоћ другог реда састоји се у бесплатној правној помоћи од стране званично именованог адвоката, који по закону мора да има посебну обуку о насиљу. ГРЕВИО са задовољством констатује да је ова помоћ доступна под одређеним условима прихода, али и ако је жртва лишена средстава због економског насиља. У 2019. овој служби се за бесплатну правну помоћ обратило 85 жена и она је одобрена у 95% случајева. Међутим, само трећина жена заправо је затражила бесплатну правну помоћ. Како би проценили доступност и делотворност система правне помоћи, ГРЕВИО сматра да би надлежни могли да размотре прикупљање података о задовољству жена које су се пријавиле за бесплатну правну помоћ или помоћ и која им је додељена, као и о разлозима због којих жене траже бесплатну правну помоћ или подршку (Grevio: Andorra 2020, 59).

За Белгију, ГРЕВИО је у извештају подстакао власти да обезбеде да услови предвиђени интерним законодавством за остваривање права на правну помоћ не стварају превелике препреке могућности за жртве које су лишене финансијских средстава и нису у могућности да плате услуге адвоката да би користио бесплатну правну помоћ и правну помоћ (Grevio: Belgium, 2020, 58). Затим, ГРЕВИО охрабрује власти Босне и Херцеговине, која има изузетно компликовано законодавство, да предузму неопходне законодавне и друге мере како би обезбедила право, *de jure* и *de facto*, где оно још не постоји, на правну помоћ и бесплатну правну помоћ у свим деловима територије, између осталог, жртвама свих облика насиља над женама обухваћених Истанбулском конвенцијом, укључујући и оне које живе у руралним подручјима; и да обезбеди да такву правну помоћ пружају адвокати који су адекватно обучени у области насиља над женама (Grevio: Bosnia and Herzegovina 2022, 87–88). Слична ситуација је и у вези са Хрватском, те ГРЕВИО охрабрује хрватске власти да предузму мере како би осигурале, укључујући кроз законске измене, пружање бесплатне правне помоћи жртвама свих облика насиља над женама и да их систематски информишу о њиховим правима и могућностима у оквиру програма бесплатне правне помоћи. Штавише, ГРЕВИО подстиче хрватске власти да уклоне све административне или процедуралне препреке за добијање

правне помоћи и да прате утицај одредаба о правној помоћи у пракси како би се осигурао континуиран приступ женама правди кроз квалитетно правно заступање (Grevio: Croatia 2023, 75–76).

ГРЕВИО је позвао и кипарске власти да предузму неопходне законодавне и друге мере како би осигурале ефикасан приступ жена правди кроз висококвалитетно правно заступање, посебно идентификацијом и отклањањем свих административних или процедуралних препрека за добијање правне помоћи и осигуравањем да те жртве насиља против жене које испуњавају критеријуме могу користити бесплатну правну помоћ у контексту грађанског и кривичног поступка (Grevio: Сургус 2022, 76). Затим, ГРЕВИО снажно охрабрује данске власти да обезбеде да је правна помоћ подједнако доступна обема странама у жалби на одлуке о притвору како би се избегла индиректна дискриминација жена које се жале из разлога у вези са злостављањем које су они или њихова деца претрпели (Grevio: Denmark 2017, 55). ГРЕВИО снажно подстиче и естонске власти да обезбеде приступ правној помоћи за жртве различитих облика насиља обухваћених Истанбулском конвенцијом: а. промовисање, у сарадњи са специјалистичким службама за подршку и/или организацијама за права жена, обуке адвоката који пружају услуге у оквиру државног програма правне помоћи о различитим облицима насиља над женама обухваћеним Истанбулском конвенцијом; б. подизање свести о постојећој правној помоћи која је доступна женама жртвама различитих облика насиља над женама обухваћених Истанбулском конвенцијом (Grevio: Estonia 2022, 61–62).

У извештају везаном за Финску, ГРЕВИО је приметио да је специјализација за правно заступање, у најранијој могућој фази, од највеће важности за изградњу предмета/пријаве, а да је мало информација доступно у вези са процедуром подношења захтева за правну помоћ. Адвокати и представници организација цивилног друштва су указали да жртве то доживљавају као гломазну и бирократску. Штавише, у вези са забранама приласка, жртве не знају пре подношења захтева да ли имају право на правну помоћ или не (Grevio: Finland 2019, 55–56). У Грузији је успостављен портал бесплатне правне помоћи за жртве које траже бесплатну правну помоћ. Портал садржи информације о Мрежи пружалаца правне помоћи и другим невладиним организацијама које пружају бесплатну правну помоћ и савете широм земље (Grevio: Georgia 2022, 70–71).

ГРЕВИО снажно подстиче грчке власти да предузму неопходне законодавне и друге мере како би осигурале ефикасан приступ жена

правди кроз приступачно и квалитетно правно заступање, посебно идентификацијом и отклањањем свих административних или процедуралних препрека за добијање бесплатне правне помоћи и обезбеђивање приступ правној помоћи у раној фази поступка (Grevio: Greece 2023, 67).³ Ниска примања адвоката који пружају бесплатну правну помоћ ГРЕВИО је разматрао и у извештају везаном за Исланд. Адвокати су обавестили ГРЕВИО да је исплата коју примају од државе за своје услуге далеко испод уобичајене стопе коју би примали као адвокати. Штавише, чини се да примају плату тек када се поступак оконча, што значи да ће можда морати да чекају две до три године на своју накнаду у оним предметима који иду на суђење. Да би се обезбедило квалитетно правно саветовање за жене жртве насиља, треба размотрити адекватну и благовремену надокнаду правних саветника (Grevio: Island 2022, 69–70). Слична ситуација је запажена и у Холандији (Grevio: Netherlands 2019, 58).

Као што је то случај и у већини других држава, ГРЕВИО у извештају за Црну Гору апелује на црногорске власти да осигурају приступ бесплатној правној помоћи за жртве свих облика насиља над женама како је предвиђено Законом о бесплатној правној помоћи, посебно предузимањем активних мера како би се осигурала свест жртава о овом праву (Grevio: Montenegro 2018, 57).⁴ Потом, питање специјализације пружалаца бесплатне правне помоћи је разматрана у извештају за Северну Македонију. Наиме, запажено је да не постоји редовна обука за изградњу капацитета за службенике правне помоћи и администраторе или за адвокате правне помоћи о родно заснованом насиљу над женама и родно одговорном приступу правди (Grevio: North Macedonia 2019, 87–91).

На крају, укратко ћемо објаснити став ГРЕВИО-а у погледу законодавства Републике Србије. На првом месту, ГРЕВИО *позива* српске власти да предузму мере како би у практичној примени Закона о бесплатној правној помоћи обезбедили пружање бесплатне правне помоћи довољног квалитета у свим областима које се односе на Истанбулску конвенцију. У свом извештају Србији, ГРЕВИО, дакле, наглашава потребу да српске власти унапреде практичну примену Закона о бесплатној правној помоћи како би обезбедиле да пружање бесплатне правне помоћи испуњава довољне стандарде квалитета, посебно у областима

³ Вид. и Grevio: Romania 2022, 77–78.

⁴ Слично је запажено и у Норвешкој, вид. Grevio: Norway 2022, 66–67.

које се односе на Истанбулску конвенцију. Једноставно, Истанбулска конвенција има за циљ превенцију и борбу како против насиља над женама тако и насиља у породици. ГРЕВИО ставља снажан нагласак на потребу да државе пруже адекватну подршку жртвама, укључујући приступ правди и правној помоћи. Иако Србија има правни оквир за пружање бесплатне правне помоћи, забринутост ГРЕВИО-а одражава питања која се односе на практичну примену овог закона, посебно у вези са жртвама родно заснованог насиља.

На другом месту, ГРЕВИО *снажно подстиче* српске власти да прате, у оквиру и изван надзора који је прописан самим законом, његов утицај у пракси у циљу обезбеђивања континуираног приступа женама правди кроз квалитетно правно заступање и уклањање свих административних или процедуралних препрека за добијање правне помоћи (Grevio: Serbia 2019, 8).⁵ Сам термин *снажно подстиче*, као што наглашава Биљана Бранковић, користи се за случајеве када је ГРЕВИО приметио недостатке које треба исправити у блиској будућности ради свеобухватне примене конвенције (Бранковић 2024, 8). У свом извештају о Србији, ГРЕВИО наглашава важност праћења Закона о бесплатној правној помоћи не само у погледу усаглашености са законским захтевима, већ и ради оцене његовог практичног утицаја на приступ жена правди. Стога на овом пољу постоји неколико кључних тачака које је ГРЕВИО истакао.

Прво, ГРЕВИО подстиче српске власти да процене колико ефикасно систем бесплатне правне помоћи функционише у пракси, посебно се фокусирајући на приступ жена правном заступању. То значи да се гледа даље од квантитативних аспеката (нпр. број обрађених захтева) да би се проценили квалитативни резултати, као што су задовољство корисника пруженим правним услугама и стварне препреке са којима се суочавају у приступу тим услугама. Друго, треба обезбедити квалитетно правно заступање. Квалитетно правно заступање је од суштинског значаја за жртве родно заснованог насиља. Препорука ГРЕВИО-а подразумева да праћење треба да укључи процену да ли је пружена правна помоћ ефикасна и да ли задовољава специфичне потребе жена. Ово би могло укључивати процену компетентности и осетљивости

⁵ Такође и у: Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention), *Recommendation on the implementation of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence by Serbia*, Adopted on 30 January 2020, <https://rm.coe.int/committee-of-the-parties-recommendations-on-serbia/pdfa/16809a46c0>.

пружалаца правне помоћи када се баве случајевима насиља у породици или сексуалног напада. Потом, треба уклонити све административне и процедуралне баријере како процес подношења захтева за правну помоћ не би био гломазан, и самим тим потенцијално одвраћајући за жртве од тражења помоћи. Препреке у пракси могу укључивати сложене формуларе, дуго време обраде или недостатак информација о томе како се пријавити за правну помоћ. Мониторинг треба да има за циљ да идентификује ове баријере како би се оне могле ефикасно решити. Треће, препорука ГРЕВИО-а сугерише да власти треба да имплементирају механизме за прикупљање повратних информација од корисника система правне помоћи. Ове повратне информације могу пружити вредан увид у изазове са којима се суочавају жене и помоћи у побољшању система. Четврто, укључивање невладиних организација (НВО) и других заинтересованих страна у процес праћења може побољшати ефикасност процена. Невладине организације често имају искуства из прве руке са изазовима са којима се суочавају жртве и могу допринети идентификовању недостатака и предлагању решења.

Самим тим, могло би се рећи да постоје четири корака у циљу задовољавања овог захтева које би Србија требало да предузме. Прво, формирати независне органе који ће редовно процењивати квалитет и утицај услуга бесплатне правне помоћи, фокусирајући се на искуства и исходе жена. Друго, поједноставити процес пријаве за правну помоћ како бисте га учинили лакшим за корисника и приступачнијим. Треће, потребно је спроводити континуиране обуке и изградити капацитете, тј. обезбедити да пружаоци правне помоћи прођу обуку о питањима везаним за родно засновано насиље, побољшавајући квалитет заступања доступних жртвама. Четврто, потребно је редовно објављивати транспарентне извештаје о налазима из активности праћења, чинећи ове информације доступним јавности и заинтересованим странама.

5. ЗАКЉУЧАК

ГРЕВИО извештаји пружају вредан увид у проблеме жртава родно заснованог насиља у приступу бесплатној правној помоћи у различитим земљама, наглашавајући потребу за свеобухватним реформама и побољшањима система правне помоћи. Истакнуто је неколико уобичајених изазова и критика у вези са законима о бесплатној правној помоћи широм Европе. Ови изазови често погађају жртве родно заснованог насиља и могу ометати њихов приступ правди. Многе жртве

нису свесне својих права на бесплатну правну помоћ или специфичних услуга које су им доступне. Овај недостатак често доводи до тога да жртве не траже правну помоћ која им је потребна. Извештаји указују на то да су стратегије ширења информација често неадекватне, остављајући многе потенцијалне кориснике у мраку. Потом, иако правни оквири за бесплатну правну помоћ постоје у различитим земљама, примена ових закона је често недоследна. Диспаритети у приступу услугама правне помоћи могу значајно да варирају између региона и локалитета, што може створити препреке за жртве у мање доступним областима. Многе земље се суочавају са изазовима у вези са финансирањем услуга правне помоћи. Недовољна финансијска средства могу довести до неадекватне подршке пружаоцима правне помоћи, ограничавајући њихову способност да ефикасно помогну жртвама. Ово често резултира дугим временом чекања и смањеном доступношћу услуга. Извештаји показују да адвокати за правну помоћ можда немају увек неопходну обуку или искуство да сензитивно поступају у случајевима родно заснованог насиља, што може угрозити квалитет подршке која се нуди жртвама. Такође, аплицирање за бесплатну правну помоћ може бити сложено и бирократско, обесхрабрујући жртве да траже помоћ. Компликоване процедуре и обимни захтеви за документацијом могу бити посебно изазовни за оне који су већ рањиви. У неким контекстима, културно стигматско насиље може спречити жртве да траже правну помоћ. Ови друштвени ставови могу утицати не само на спремност жртава да траже помоћ, већ и на одговор пружалаца правне помоћи и органа за спровођење закона.

Да би се ојачао Закон о бесплатној правној помоћи Републике Србије из 2019. године и самим тим побољшао приступ правди, неколико области би се могле унапредити. На првом месту, сматрамо да је потребно проширити критеријуме подобности. Наиме, тренутно се бесплатна правна помоћ пружа одређеним угроженим групама и онима који испуњавају финансијски тест. Попуштање или проширење ових критеријума омогућило би приступ помоћи већем броју грађана, посебно оних који су мало изнад финансијског прага, али још увек не могу да приуште правно заступање. Земље попут Холандије и Немачке пружају флексибилно право на правну помоћ, на коју би Србија могла да се угледа како би решила „јаз у правди“. Истовремено, и одређене ГРЕВИО препоруке јасно говоре у овом правцу.

На другом месту, потребно је подићи јавну свест. Многи грађани Србије који испуњавају услове нису свесни свог права на бесплатну

правну помоћ. Повећање домета и образовања јавности о правима на правну помоћ, посебно у руралним подручјима, побољшало би приступ. Кампање спроведене кроз различита удружења, локалне самоуправе и невладине организације могле би да играју кључну улогу у ширењу информација и појашњавању процеса пријаве. На трећем месту, неминовно је да је потребно повећати финансирање и ресурсе. Ограничења финансирања у систему правне помоћи у Србији ограничавају квалитет и доступност услуга, јер адвокати често добијају минималну надокнаду ову врсту правне помоћи. Повећање финансирања побољшало би пружање услуга и подстакло више адвоката да учествују у систему. Додељивање већих средстава, као што је у другим европским системима, помогло би Србији да обезбеди доследан квалитет услуга правне помоћи.

На трећем месту, неопходно је ојачати инфраструктуру бесплатне правне помоћи. Србија би могла имати користи од проширења канцеларија за правну помоћ и партнерства са организацијама цивилног друштва како би допрла до области са недостатком услуга, посебно у руралним регионима. Ово би помогло децентрализацији правне помоћи и учинило је доступнијом грађанима који не могу да путују у веће градове. Потом, у овој области неопходна је континуирана обука и подршка за пружаоце правне помоћи. Да би се побољшао квалитет заступања, Србија би могла да спроводи континуиране програме обуке за адвокате у систему правне помоћи, посебно у осетљивим случајевима као што је насиље у породици и родно засновано насиље. Иницијативе за обуку су успешно интегрисане у системе правне помоћи у земљама попут Велике Британије, где је специјализована обука за јавне браниоце побољшала квалитет услуга. На петом месту, успостављање свеобухватног система праћења и евалуације помогло би у процени ефикасности система правне помоћи и идентификовању области за побољшање. Редовне процене независног тела могле би да пруже увид у приступачност, квалитет услуге и задовољство клијената, омогућавајући влади да направи побољшања заснована на подацима. Спровођење ових промена учинило би систем правне помоћи у Србији инклузивнијим, ефикаснијим и усклађенијим са најбољом праксом у Европи, што би на крају промовисало једнак приступ правди за све грађане.

У случајевима родно заснованог насиља, идеалан правни оквир за бесплатну правну помоћ требало би да обухвати низ специјализованих пружалаца услуга који ће одговорити на сложене потребе

преживелих, посебно имајући у виду трауматичну и осетљиву природу ових случајева. Уколико сагледамо компаративна законодавства, постоји више примера на који начин одговорити на ово изузетно комплексно питање. Рецимо, држава може да организује орган или обезбедити државно финансирање за бесплатну правну помоћ посебно фокусирану на случајеве родно заснованог насиља, а који би требало да запошљава или ангажује адвокате обучене за родно осетљиве приступе. Централизована, јавно финансирана услуга би обезбедила доследну, висококвалитетну помоћ. Потом, као пружаоце бесплатне правне помоћи на подручју родно заснованог насиља треба омогућити специјализованим невладиним организацијама да пружају бесплатну правну помоћ. Овакве организације са дубоком експертизом у родно заснованом насиљу често су највише прилагођене јединственим изазовима са којима се суочавају жртве. Ове организације не само да треба да пружају правну подршку, већ често нуде додатне услуге као што су саветовање, помоћ при становању и заступање. Законодавство треба да препозна ове НВО као пружаоце правне помоћи, обезбеђујући им адекватно финансирање и приступ државним ресурсима.

Правни факултети и правне клинике могу послужити као комплементарни пружаоци правне помоћи, са студентима који раде под надзором искусних професора који су специјализовани за случајеве родно заснованог насиља. Овај приступ може премостити јаз у областима у којима је јавна правна помоћ ограничена и подићи свест међу будућим правним стручњацима.

У областима са мање специјализованих услуга, влада би могла да субвенционише приватне адвокате који су обучени за пружање бесплатне правне помоћи у случајевима родно заснованог насиља. Редовни програми обуке и сертификације би требало да буду услов за ове адвокате, обезбеђујући да су опремљени за осетљиво и ефикасно поступање у таквим случајевима.

Треба радити и на интегрисаној подршци са другим пружаоцима услуга. Координација правне помоћи са другим службама подршке—здравствена заштита, склоништа, саветовање—могла би бити кључна за жртве. Прописи би требало да подстакну пружаоце бесплатне правне помоћи да блиско сарађују са овим службама како би понудили холистичку подршку која се бави и непосредним правним потребама и дугорочним опоравком жртви.

Сматрамо да би овај модел са више провајдера обезбедио разноврсну, специјализовану помоћ, док би жртвама пружио више могућности

да пронађу помоћ од поверења која одговара њиховој конкретној ситуацији. Поред тога, пружаоцима услуга треба дати обуку о људским правима и родно осетљивим протоколима како би се осигурала подршка која пружа поштовање и оснаживање.

Посебно питање на овом пољу је неминовно финансирање пружалаца бесплатне правне помоћи. Прво, законодавац је прописао начин финансирања пружалаца бесплатне правне помоћи кроз Закон о бесплатној правној помоћи. Друго, адвокатима је такође гарантован начин наплате трошкова. Међутим, сматрамо да су износи који су предвиђени за адвокате недовољни и да не делују довољно стимулишуће да би се већина адвоката озбиљно упустила у предмет спора.

На трећем месту, осигурање правичне накнаде за невладине организације (НВО) и професоре укључене у пружање бесплатне правне помоћи може се постићи кроз структурирани систем државне подршке, механизме финансирања и транспарентне процесе надокнаде. С једне стране, невладине организације, које правну помоћ дају преко адвоката, могу из својих фондова да унапред исплате накнаду, а да им тај износ буде накнађен кроз систем плаћања накнаде за бесплатну правну помоћ, а у складу са Правилником о поступку плаћања накнаде за бесплатну правну помоћ и начину и поступку враћања примљених новчаних средстава. Истовремено, могуће је успоставити наменске фондове или грантове посебно за пружаоце правне помоћи, намењене за услуге у случајевима родно заснованог насиља. Невладине организације и професори могу да конкуришу за ова средства како би покрили оперативне трошкове и трошкове специфичне за конкретан предмет. Ова средства треба да буду додељена на основу јасних критеријума подобности, са поједностављеним процесом пријаве и периодичним захтевима за извештавање.

Други могући начин исплате накнаде за пружање бесплатне правне помоћи би био креирање модела надокнаде за сваки случај где НВО и професори добијају надокнаду за сваки обрађен предмет. Овај систем може укључивати фиксне накнаде, накнаде засноване на учинку или пореске олакшице. На пример, могуће је одредити фиксне накнаде за стандардне услуге правне помоћи, као што су консултације о предмету, припрема докумената или заступање на суду. Ову структуру накнада требало би редовно ревидирати како би се одржала корак са стварним трошковима. Потом, дозволити организацијама и професорима да поднесу захтеве за директне трошкове у вези са сваким случајем, као што су путни трошкови или материјал,

уз ограничења како би се спречила прекомерна потрошња. Могућ је и систем директног уговора са државом. Примера ради, успоставити формалне уговоре између владе и пружалаца правне помоћи. Ови уговори би гарантовали одређени број случајева или сати годишње у замену за стабилно, периодично плаћање. Овај приступ омогућава невладиним организацијама и професорима предвидљиво финансирање и смањује административна оптерећења повезана са надокнадом појединачних случајева.

У складу са наведеним, може се додати и елемент заснованости на учинку где би невладине организације и професори могли да добију додатна финансијска средства ако испуне специфичне стандарде у вези са квалитетом услуга или исходима случаја. Ова мерила могу укључивати задовољство клијената, стопе завршених случајева или напоре у образовању.

За професоре и академске стручњаке, држава би могла да понуди пореске олакшице за њихове доприносе за бесплатну правну помоћ. Ово би могло учинити процес привлачнијим за факултете, посебно када њихово учешће укључује ангажовање студената у правним клиникама или надгледани рад на предметима, а за шта надокнада по правилу није предвиђена факултетским прописима. На крају, могуће је подстицање учешћа приватног сектора кроз финансирање друштвено одговорног пословања. Компаније заинтересоване за подршку иницијативама за родно засновано насиље могле би пружити финансијску помоћ невладиним организацијама и академским институцијама укљученим у овај посао правне помоћи.

Иначе, процеси надокнаде за све учеснике треба да буду ефикасни и транспарентни. Комбиновање ових приступа промовисало би трајно ангажовање невладиних организација и професора, који често сноси трошкове и посвећују значајно време овом послу.

ЛИТЕРАТУРА

Радојевић, Мијодраг. 2020. Бесплатна правна помоћ у јединицама локалне самоуправе – између правне норме и стварности. *Администрација и јавне политике* 13(1), стр. 5–28. DOI: <https://doi.org/10.22182/ajp.1312020.1>

Радојевић, Мијодраг. 2018. Систем (бесплатне) правне помоћи у Републици Србији и примена међународних стандарда. *Српска политичка мисао*, 25(4), стр. 249–265.

Станковић, Марко. 2018. Право на правну помоћ у уставном систему Републике Србије – прилог расправи о доношењу Закона о бесплатној правној помоћи. *Правна ријеч: Часопис за правну теорију и праксу*, 15(54), стр. 165–179. doi 10.7251/PR5418165S

Станковић, Сања. 2020. Анализа одредаба Закона о бесплатној правној помоћи Републике Србије које уређују бесплатну правну помоћ у прекограничном спору *de lege lata* и *de lege ferenda*. *Зборник радова Правног факултета у Нишу* 59(86), стр. 253–271. doi 10.5937/zrpfno-25177

Турањанин, Вељко и Чановић, Јелена. 2022. Бесплатна правна помоћ за жртве родно заснованог насиља из перспективе адвоката. *Безбедност* 64(2), стр. 44–60. doi 10.5937/bezbednost2202044T.

Daniels, Stephen & Martin, Joanne. 2009. “Legal Services for the Poor: Access, Self-Interest, and Pro Bono”. In Rebecca Sandefur (ed.), *Access to Justice* (pp. 145–166). Bingley: Emerald Group Publishing Limited. [https://doi.org/10.1108/S1521-6136\(2009\)0000012010](https://doi.org/10.1108/S1521-6136(2009)0000012010)

De Ávila, Thiago Pierobom. 2022. “Evolution of Victims’ Access to Criminal Justice in Brazil”. In Pamela Cox & Sandra Walklate (eds.), *Victims’ Access to Justice: Historical and Comparative Perspectives* (pp. 209–226). New York: Routledge.

Kahale, Özgür. 2021. “How Can Law Firms Contribute to Access to Justice in an Age of Technology and Digitalisation? Pro Bono, Law Firm Innovation and Ideas for the Legal Community”. In Siddharth Peter de Souza & Maximilian Spohr (eds.), *Technology, Innovation and Access to Justice: Dialogues on the Future of Law* (pp. 19–31). Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd. <https://doi.org/10.1515/9781474473880-008>

Kunst, Maarten, Schot, Joyc & Pemberton, Antony. 2022. “Victim Participatory Rights in Dutch Criminal Proceedings: A Review of Research on Their Potential Effectiveness”. In Pamela Cox & Sandra Walklate (eds.), *Victims’ Access to Justice: Historical and Comparative Perspectives* (pp. 174–190). New York: Routledge.

Longe, Odunoluwa. 2021. “Future of Law – Increasing Access to Justice through Technology”. In Siddharth Peter de Souza & Maximilian Spohr (eds.), *Technology, Innovation and Access to Justice: Dialogues on the Future of Law* (pp. 54–68). Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd. <https://doi.org/10.1515/9781474473880-010>

Mileusnić, Damjan. 2020. *Studija: Uticaj Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći na rad organizacija civilnog društva*. Beograd: Partneri Srbija.

Mowbray, Alastair. 2004. *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*. Oxford, Portland: Hart Publishing.

Murayama, Masayuki. 2009. "Expanding Access to Lawyers: the Role of Legal Advice Centers". In Rebecca Sandefur (ed.), *Access to Justice* (pp. 167–202). United Kingdom: Emerald Group Publishing Limited. [https://doi.org/10.1108/S1521-6136\(2009\)0000012011](https://doi.org/10.1108/S1521-6136(2009)0000012011)

Pokrajinski ombudsman. 2013. *Pravna pomoć u jedinicama lokalne samouprave (Autonomna pokrajina Vojvodina – rezultati istraživanja): Priručnik o europskom pravu u području pristupa pravosuđu*. Luksemburg: Savet Evrope.

Priručnik o europskom pravu u području pristupa pravosuđu. Luksemburg: Savet Evrope, 2016

Rhode, Deborah. 2004. *Access to Justice*. Oxford: Oxford University Press.

Sandefur, Rebecca. 2007. Lawyers' Pro bono service and American-style civil legal assistance. *Law and Society Review*, 41(1), pp. 79–112. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5893.2007.00292.x>

Storskrubb, Eva & Ziller, Jacques. 2007. "Access to Justice in European Comparative Law". In Francesco Francioni (ed.), *Access to Justice as a Human Right* (pp. 311–350). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199233083.003.0006>

Summers, Sarah. 2007. *Fair Trials*. Portland, Oregon: Hart Publishing.

Svensson, Kerstin and Gallo, Carina. 2022. "The Swedish Welfare Model and the Development of Social Services for Crime Victims". In Pamela Cox and Sandra Walklate (eds.), *Victims' Access to Justice: Historical and Comparative Perspectives* (pp. 159–173). New York: Routledge.

Trifković, Miljana, Ćurčić, Danilo i Marković Nađa (priredili). 2020. *Primena Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći: iz ugla interno raseljenih lica*. Beograd: Inicijativa za ekonomska i socijalna prava.

United Nations Development Programme. 2005. *Access for All: Practitioner's Guide to Human Rights-Based Approach to Access to Justice*. Bangkok: United Nations Development Programme.

Vasić, Milena i Filipović, Milan. 2021. *Pravo na besplatnu pravnu pomoć žrtvama rodno zasnovanog nasilja u Srbiji u toku 2020. godine*. Beograd: YUCOM.

Wiik, Astrid 2021. "Friend or Foe? Examining the Potential and Pitfalls of ICTs in Improving Access to Justice in Post-conflict Countries". In Siddhart Peter de Souza & Maximilian Spohr (eds.), *Technology, Innovation and Access to Justice: Dialogues on the Future of Law* (pp. 208–228). Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd. <https://doi.org/10.1515/9781474473880-019>

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

Shittu, Wahab. 2015. "The challenges of access to justice". *The Guardian*. <https://guardian.ng/opinion/the-challenges-of-access-to-justice> (15.12.2024).

ИЗВОРИ ПРАВА

Универзална декларација о људским правима, UN General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*, 217 A (III), 10 December 1948.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима, UN General Assembly, *International Covenant on Civil and Political Rights*, United Nations, Treaty Series, vol. 999, p. 171, 16 December 1966.

Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена, UN General Assembly, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*, United Nations, Treaty Series, vol. 1249, p. 13, 18 December 1979.

Европска конвенција о људским правима и основним слободама, Council of Europe, *European Convention on Human Rights, as amended by Protocols Nos. 11, 14 and 15*, ETS No. 005, 4 November 1950.

Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција), Council of Europe, *The Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence*, ISBN 978-92-871-7990-6, November 2014.

Повеља Европске уније о основним правима (Charter of Fundamental Rights of the European Union), *Official Journal of the European Communities* C 364/1, 18.12.2000.

Кривични законик, *Службени гласник РС* 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 и 94/2024)

Закон о бесплатној правној помоћи, *Службени гласник РС* 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 и 94/2024.

ПРЕСУДЕ ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА

Airey v. Ireland, App. No. 6289/73, October 09, 1979.

Artico v. Italy, App. No. 6694/74, July 13, 1980.

Pakelli v. Germany, App. No. 8398/78, April 25, 1983.

Goddi v. Italy. App. No. 8966/80, April 09, 1984.

Monnell and Morris v. the United Kingdom, App. No. 9562/81 and 9818/82, March 02, 1987.

Granger v. The United Kingdo, App. No. 11932/86, March 28, 1990.

Alimena v. Italy, App. No. 11910/85, January 24, 1991.

Quaranta v. Switzerland, App. No. 12744/87, May 24, 1991.

Croissant v. Germany, App. No. 13611/88, September 25, 1992.

Pham Hoang v. France, App. No. 13191/87, September 25, 1992.

Boner v. The United Kingdom, App. No. 18711/91, October 28, 1994.

Maxwell v. the United Kingdom, App. No. 18949/91, October 28, 1994.

Benham v. The United Kingdom, App. No. 19380/92, June 10, 1996.

Twalib v. Greece, App. No. 24294/94, June 09, 1998.

Perks and Others v. the United Kingdom, App. Nos. 25277/94, 25279/94, 25280/94, 25282/94, 25285/94, 28048/95, 28192/95 and 28456/95, October 12, 1999.

Caresana v. The United Kingdom, App. No. 31541/96, August 29, 2000.

R. D. V. Poland, App. Nos. 29692/96 and 34612/97, December 18, 2001.

Czekalla v. Portugal, App. No. 38830/97, October 10, 2002.

Lagerblom v. Sweden, App. No. 26891/95, January 14, 2003.

Tsonyo Tsonev v. Bulgaria (No. 2), App. No. 2376/03, January 14, 2010.

Tsonev v. Bulgaria (No. 3), App. No. 21124/04, October 16, 2012.

Zdravko Stanev v. Bulgaria, App. No. 32238/04, November 06, 2012.

Shekhov v. Russia, App. No. 12440/04, June 19, 2014.

Volkov and Adamskiy v. Russia, App. Nos. 7614/09 and 30863/10, March 26, 2015.

Dvorski v. Croatia, App. No. 25703/11, September 20, 2015.

Mikhaylova v. Russia, App. No. 46998/08, November 19, 2015.

ИЗВЕШТАЈИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ГРЕВИО

GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Denmark*, Strasbourg, 2017.

GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Montenegro*, Strasbourg, 2018.

GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Finland*, Strasbourg, 2019.

GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): France*, Strasbourg, 2019.

GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Netherlands*, Strasbourg, 2019.

GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention*

on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): North Macedonia, Strasbourg, 2019.

GREVIO, GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Andorra, Strasbourg, 2020.

GREVIO, GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Belgium, Strasbourg, 2020.

GREVIO, GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Italy, Strasbourg, 2020.

GREVIO, GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Spain, Strasbourg, 2020.

GREVIO, GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Bosnia and Herzegovina, Strasbourg, 2022.

GREVIO, GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Cyprus, Strasbourg, 2022.

GREVIO, GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Estonia, Strasbourg, 2022.

GREVIO, GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Georgia, Strasbourg, 2022.

GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention)*: Germany, Strasbourg, 2022.

GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention)*: Island, Strasbourg, 2022.

GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention)*: Norway, Strasbourg, 2022.

GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention)*: Romania, Strasbourg, 2022.

GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention)*: Croatia, Strasbourg, 2023.

GREVIO, *GREVIO's (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention)*: Greece, Strasbourg, 2023.

GREVIO, *First Thematic Evaluation Report: Building Trust by Delivering Support, Protection and Justice*: Albania, Strasbourg, 2024.

Veljko Turanjanin

POTENTIAL DIRECTIONS TO AMEND THE LAW ON FREE LEGAL AID ACCORDING TO GREVIO REPORTS

Resume

The right to free legal aid is an important segment of the right to a fair trial, guaranteed by numerous international documents. In recent years, particular attention has been drawn to the requirements of the Istanbul Convention embodied in the GREVIO reports for the signatory states of this convention. Therefore, in the paper, the author, after the introductory considerations on free legal aid, briefly explains the international acts that provide for the right to free legal aid, after which he analyzes the views of the Expert Group for Action against Violence against Women and Domestic Violence expressed through reports on the implementation of the Istanbul Convention. In the concluding remarks, the author summarizes his observations and gives suggestions and recommendations in which direction the Law on Free Legal Aid of the Republic of Serbia could be changed.

Keywords: Free legal aid, GREVIO, Violence against women, Specialization.